

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Idėjos ar
priemonių
plano eilutės

Neseniai baigėsi „Idėjos Lietuvai” kampanija. Iš 1500 registruotų idėjų Lietuvai išrinktos šios: dvigubos pilietybės įteisinimas; mokytojas – prestižinė profesija iki 2025 m.; pagalba jaunoms šeimoms įsigyjant būstus ir biurokratijos mažinimas skaitmenizuojant valstybės paslaugas.

Perskaičiau ir nustėrau. Viešpatie, pasigailėk... Nejaugi mūsų vaizduotė tokia skurdi, o ambicijos – tokios menkos, kad tik tiek tesugebame išstenėti?.. Nejaugi negalime pažvelgti, rupūs miltai, anapus vartotojiškumo ir pagaliau suvokti idėją kaip ir derėtų ją suvokti – filosofiską, platoniską prasmę, kaip daikto esmę, kaip idealų pradą, o ne kaip pragmatiską siekimą tikslą, įsikūnijantį materialame ir laikiname pavidale?..

Pirmoji idėja – dviguba pilietybė. Atrodo, kad daugelis piliečių, savo teises ir laisves grindžiantys Konstitucija ir nepamirštantys to priminti, kai reikia ar nereikia, iš esmės Konstituciją apeina taip pat, kaip įstatymus apeina naudos sau ieškantys politikai. Juk Konstitucija aiškiai sako, kad norint įteisinti dvigubą pilietybę, reikia keisti Konstituciją, o tam reikalingas referendumas. Yra tik toks kelias, ir jokio kito. Žinoma, jeigu mes norime laikytis įstatymo, o ne jį apeiti. Jeigu norime jį apeiti, tai mes niekuo ne geresni už korumpuotus politikus. Argi sunku tai suprasti?..

Antroji idėja – apie mokytojo profesijos prestižiškumo grąžinimą. Graži idėja, prasminga, bet juk yra daug kitų profesijų, kurioms reikalingas prestižo atgavimas, jo stiprinimas. Ir apskritai savo prestižu pirmiausia tegu susirūpina Švietimo ministerija, neišskiriant nė ministrės, nes jeigu jau ten atsiranda „profesionalų”, kupiūruojančių lietuvių klasikų „nederamų” eilučių, imi negerai galvoti apie pedagogus ir pedagogiką apskritai. Nors Mokytojui iš didžiosios raidės, man regis, niekada nereikėjo sukti galvos dėl savo prestižo – jis ir taip spindi kaip Kanto žvaigždėtas dangus. O kas prigaminio prastų mokytojų ir pagadino pedagogų prestižą – tegu tie dabar jį ir kelia.

Trečioji idėja yra reikalinga, tačiau tai veikiau ne idėja, o priemonių planas, vyriausybės plano dalis, vykdytinas siekinys, ir tai, beje, turėjo būti seniai padaryta. O dabar, kai šį planą pakėlė į „idėjos” lygmenį, ko gero, apskritai užmarinuos ir nieko nedarys. Pakaks to, kad skambiai įvardijo ir pompastiškai „atsižymėjo” (šis žodis man patinka tuo, kad iškart matau šuniuką, keliantį kojytę prie stulpo).

Pilkas pragmatiskumas, nykus ir plokščias empiriko pasaulis.

Žinoma, pragmatiskumas nėra blogas dalykas. Tik ne tada, jeigu jis tampa pasaulio centru ir gyvenimo tikslu ir žmogus nebesugeba matyti anapus vartotojiškumo. Žurnalistas Romas Sadauskas-Kvietkevičius taikliai pastebėjo, kad lietuviai visada jausis nelaimingais, jei svajos tik apie didesnes pajamas (<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/romas-sadauskas-kvietkevicius-lietuviai-pasmerkti-jaustis-nelaimingais-kol-svajos-tik-apie-didesnes-pajamas.d?id=77016747>) ir kad pasauliui įdomūs svajotojai, o ne buhalteriai. Deja, šios idėjos liudija, kad didžiųjų svajonių ir ambicijų mums trūksta.

Renata Šerelytė

Jono Kalvelio nuotr.

ELEGIJA

Aš vienas stoviu ant didžiulės
Žemės, kaip lašas apskritos.
Juokiasi saulė ir mėnulis,
Ir pučia vėjas iš šaltos

Erdvės ir drasko mano plaukus,
Ir nieko negaliu suprast.
Širdis gali nustoti plakus
Anksčiau, negu mokėsiu rast

Tą angelą, kuris dainuoja
Balsu vos girdimu, tyliau,
Ir velnią – tą, kurs ožio kojom
Bėga pasaulio takeliu.

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Idėjos ar priemonių plano eilutės • 2-as psl. Jūratė Ivanauskienė. Lietuviškas žodis išėivijoje: Bernardas Brazdžionis • 3-as psl. Bernardas Brazdžionis. Trys eilėraščiai • 4-as psl. Algis Vaškevičius. Kaune pristatomi Amerikos prezidento ginklų puošusio lietuvių menininko Pauliaus Lantucho darbai • 5-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė. „Prozako karta“ arba kodėl į depresiją žiūrima kaip į „privilegiuotos“ kartos problemėlę • 6-as psl. Lidija Veličkaitė. Filmas apie kunigą legendą – monsinjorą Alfonsą Svarinską • 7-as psl. Astrida Petraitytė. 1940-ųjų raudonojo tvano liudijimas • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Ksavero Andrašiūno knyga „Gyvybės gambitas“ • S. Abromavičius. Garbingos giminės ainis

Lietuviškas žodis išeivijoje: Bernardas Brazdžionis

Jūratė Ivanauskienė

Prieš 111 metų, 1907-ųjų vasario 2-ąją, per Grabnyčias atokiame Stebeikėlių kaime Aukštaitijoje gimė būsimasis poetas Bernardas Brazdžionis, visus 95-erius savo gyvenimo metus paskyręs Lietuvai ir lietuviams. Bernardo Brazdžionio archyvinis palikimas į Maironio lietuvių literatūros muziejų parkeliavo 2003 m. Rinkinyse stebina archyvalių gausa, unikalumu, sunku suvokti, kaip įmanoma viską išsaugoti, klajojant karo keliais, gyvenant DP stovykloje, persikeliant į Ameriką, o ir ten iš vienos vietos į kitą gyventi Brazdžionių šeima kėlėsi net kelis kartus.

Bern. Brazdžionis buvo darbui, literatūriniais ir kūrybiniais reikalams atsidavęs žmogus. Gyvendamas išeivijoje, dėjo dideles pastangas lietuviybės išsaugojimui, gimtojo žodžio puoselėjimui. Tai atsispindėjo poezijoje, žurnalistinėje veikloje, literatūros kritikoje, rūpinantis lietuvių literatūros sklaida. Lietuviškos tapatybės išsaugojimu, taisyklinės lietuvių kalbos plitimu ypač rūpinosi dirbdamas lituanistinėse mokyklose Ravensburge, Bostone, Los Angeles. Beje, pats Brazdžionis nemėgo žodžio išeivis, save laikė tremtiniu.

1944 metais Brazdžionių šeima pasitraukė į Vakarus.

Pasienyje Brazdžionių šeimai teko išsiskirti. Aldona Brazdžionienė su trimis mažais vaikais prekiniais vagonais buvo išvežti į Vakarus ir apgyvendinti pereinamajame lageryje (durchgangslager), o Bernardas buvo paimtas apkasų kasti. Tačiau po trijų dienų, liepos 22-ąją, Virbalyje Bern. Brazdžioniui buvo išduota medicininė pažyma, kad jis darbui netinkamas. Nusipirkęs bilietą į Gracą, po dešimties dienų, liepos 31-ąją, išvyko traukiniu iš Eitkūnų.

Nelengva buvo kelionė, pavojai tykojo kiekvienoje vietoje, kamavo nežinomybė, ar pavyks surasti savo šeimą. Trumpam apsigyveno Grace (Austrijoje). Ten kelioms savaitėms gavo atostogų korteles ir ieškojosi darbo. Yra duomenų, jog, nusprendęs apsigyventi Furthofe, Brazdžionis vyko pas žmoną ir vaikus į Gotenshafeną.

Rugpjūčio 15-ąją visa šeima atvyko į Furthofą, kur Bern. Brazdžionis dirbo sunkų ir alinantį darbą Furthofo dildžių fabrike. Paskutinę spalio savaitę visa šeima išvyko į Zalcburgą, kur pajuto sotesnį ir švaresnį gyvenimą. Tačiau neilgam, nes šiame mieste labai neramu, jis buvo nuolat bombarduojamas, tad Brazdžioniai nusprendė apsigyventi aukštai Alpėse, kalnų kaimelio vasarvietėje netoli Italijos sienos. Po nesaugaus blaškymosi ir slapstymosi Austrijoje, 1945 m. pavasarį atvyko į Vokietiją, apsigyveno Wangene.

Pasibaigus karui, Brazdžioniai apsigyveno Ravensburge, kuris priklausė prancūzų kontroliuojamai zonai. Kūrėsi įvairios lietuvių organizacijos, pagalbą teikė ir UNRRA (Jung-

Ravensburgo gimnazijos darbo pažymėjimas

Ravensburgo gimnazijoje paskutinę mokslo dieną. 1949.III.12. Bern. Brazdžionis stovi ant-
ras iš dešinės

tinė tautų paramos ir atstatymo organizacija), imta rimčiau rūpintis atvykusiais pabėgėliais. O ir patys „išvietintieji“ rūpinosi tautinių mokyklų, gimnazijų, darželių, leidyklų steigimu, kultūros išlaikymu. 1946-1949 m. Bern. Brazdžionis kartu su B. Babrausku, P. Babicku, G. Tulauskaite, B. Auginu ir kitais lietuviais dirbo Ravensburgo lietuvių gimnazijoje lietuvių kalbos ir literatūros mokytoju.

Išlikę daugybė nuotraukų, dokumentų, rankraščių, tačiau patyrinėkime, kokių būdu Brazdžionis toli nuo Tėvynės mokė vaikus lietuvių kalbos, žadino tautiškumą, kokia buvo lietuvių kalbos dėstymo metodika Ravensburgo gimnazijoje Vokietijoje ir Bostono šeštadieninėje mokykloje Amerikoje. Aplanke tvarkingai sudėti Vokietijos laikotarpio užrašai gramatikos pamokoms, kurioms ruošdavosi labai atsakingai. Vokuose – aštuoni laiko paženklinėti lapeliai su ketvirtos klasės mokinių atliktomis užduotimis, t.y. atsakymais į du klausimus: pirmasis Kokie man gražiausi žodžiai? Vaikų užrašyti gražiausi žodžiai labai įvairūs: *pavasaris, mamytė, motina (2 kartus), tėvai, Tėvynė (4 kartus), skautai, skautybė, žaidimas, laisvė (5 kartus), kariuomenė, sportas, gėlė, nerūpestingumas, pušynas, juokas, meilė, naktis, šiluma, laimė, lakštingala, jaukumas,*

saulė, pudingas, malonumas, draugystė, gyvybė, svajonė, vienybė, džiaugsmas (2 kartus) lelija, idėja, pergalė, pagarba, kariuomenė, sportas (2 kartus), protas, išmintis, medus, gulbė, vasara, matematika, taika, ažuolas.

Antrasis, rodos, labai paprastas klausimas: Ko aš labiausiai dabar norėčiau? Pasirodo, klausimo būta labai jautraus, kartais vienas moksleivis turi kelis norus, kai kurie jų ištis jaudinantys: *Aš norėčiau labiausia grįžti į Lietuvą. (Norėčiau gerai pavalgyti). Grįžti į Lietuvą. Skaityti gražių knygą. Grįžti į laisvą tėvynę, vieningumo tarp lietuvių jaunimo. Dviračio, Tėvynės laisvės, torto. Būti lakūne. Būti dabar Vilniuje. Neapykantos ir išnaudojimo išnykimo. Būti baigus gimnaziją. Ir universitetą. Turėti mašiną, lėktuvą. Šiuos namus. Sodą. Gerai pavalgyti. Žiemą šiltai gyventi. Grįžti atgal į Lietuvą. Grįžti į laisvą Lietuvą. Mano paslaptis. Kad būtų laiminga mano mama ir brolis. Baigti gerai gimnaziją. Būti kuo nors reikšmingu. Turėti daug gražių rūbų. Galėti turėti skanumynų, kurių aš noriu.*

Nežinia, kuriais metais rašyti atsakymai, bet aišku, kad vaikai tuo metu troško grįžti į Lietuvą ir daugumai jų trūko maisto.

Brazdžionių šeima, kaip ir dauguma į Vakarus pasitraukusių lietu-

vių, rūpinosi galimybe išvykti į JAV. Pradžia buvo sunki, vyko intensyvus susirašinėjimas su Lietuvos atstovu Prancūzijoje dr. Stasiu Antanu Bačkiu, Lietuvių katalikų misijos direktoriumi kunigu Jonu Kubiliumi. Brazdžioniams pasisekė, kad gyveno prancūzų kontroliuojamoje zonoje, nes iš čia pabėgėliai nebuvo priverstinai gražinami į savo kraštus. Bern. Brazdžioniui iškvieta emigruoti į Ameriką buvo išrašęs kunigas Pranciškus Mykolas Juras, bet vienas važiuoti jis atsisakė ir ieškojo, kas galėtų iškviesti visą šeimą.

Brazdžioniai jau buvo sumanę išvykti į Venesuelą, bet juos pertarė tolima giminaitė Pranė Lapienė, gyvenanti Amerikoje prie Atlanto vandenyno ir ten turėjusi savo vasarvietę ir smuklę. Ji atsiuntė iškvietus ir laidavo už visą šeimą.

1949 m. pavasarį, gavę visus reikalingus leidimus, susikrovę būtinus daiktus, surašę reikalingas pervažamų daiktų deklaracijas, Brazdžioniai išvyko į ilgą kelionę Amerikos link... Gegužės 15 d., sekmadienį, laivas „General Eltinge“, kuriuo plaukė ir penkių asmenų Brazdžionių šeima, atvyko į Bostono uostą. Apsigyveno netoli Brooklyn, Stony Brook gyvenvietėje, Pr. Lapienės vasarvietėje. Po kelių mėnesių rudenį Brazdžioniai išsikėlė į netoli Bostono esantį Lawrence miestą, kur kunigas Pranciškus Juras visą šeimą priėmė gyventi senuose parapijos namuose. Po metų, 1951-aisias, persikėlė gyventi į Bostoną, Bern. Brazdžionis dirbo lietaipalčių fabrike ir šeštadieninėje lietuvių mokykloje mokytoju.

Amerikoje jau nebebuvo galimybės mokytis lietuviškose mokyklose. Pokario emigrantų karta stengėsi išlaikyti lietuviybę, rūpinosi tautiniu identitetu, todėl dauguma lietuvių vaikų lankė šeštadienines lituanistines mokyklas. Tačiau vaikai gana greitai išmoko iki tol jiems svetimą anglų kalbą, jie mielai kalbėdavo tarp savęs angliškai, reikėjo įdėti daug išmonės ir pastangų norint juos sudominti ir išmokyti lietuvių kalbos. Brazdžionis dirbo ištis kūrybingai, tarp užrašų – ir edukaciniai eilėraščiai. Besimokant linksniuoti buvo sukūręs žaismingus eilėraščius:

Pasiklausykite, tetukai, Kaip mokosi linksniuot berniukai:

*Stalas, stalo, stalui, stalų... –
Vyta visą dieną mala.*

*Namas, namo, namui, namų... –
Algirdas nervuoja mamą.*

*Dėdė, dėdės, dėdei, dėdė... –
Ant to dėdės Agas sėdi.*

*Vilkas vilko vilkui vilką... –
Romui net akyse pilka.*

*Rimas belinksniuojant sniegą,
Ant gramatikos užmiega.*

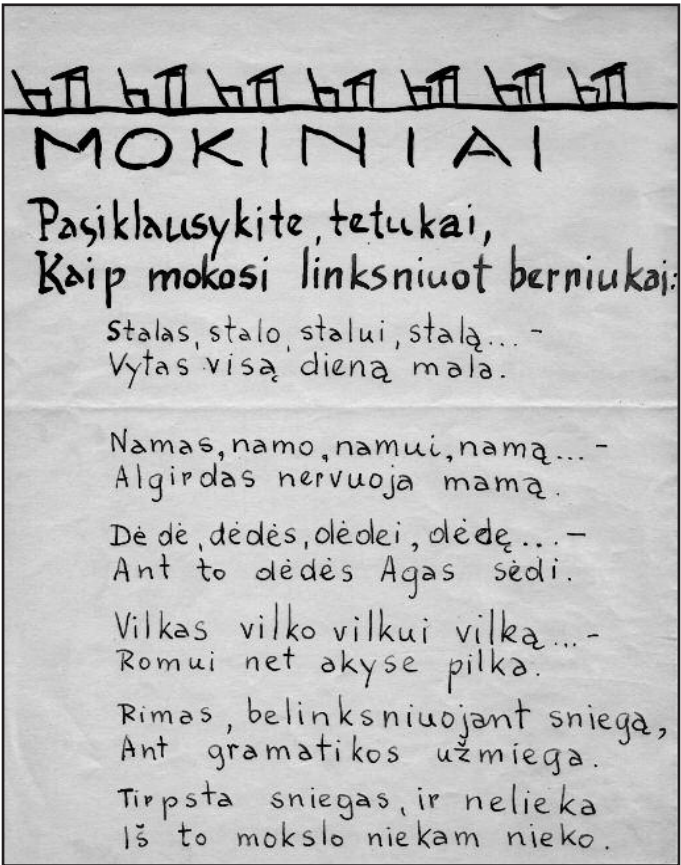
*Tirpsta sniegas, ir nelieka
Iš to mokslo niekam nieko.*

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

Pasiklausykite, mamytės,
Kaip mokosi linksniuot mergytės:

Danutė pakelia rankas
Ir sako: – Vardininkas: kas?
Živilė jai: – Kakaryko!
Atsako: – Kilmininkas: ko?
Žibutė: – Aš visiems laikam
Žinau, kad: – Naudininkas: kam?
Rasos taip pat rimta šneka –
Ji sako: – Galininkas: ką?
Mama, patenkinta viskuo,
Pridės: – Inagininkas: kuo?
Po Vietininko: kur, kame?
Eis visos sąžine ramia
Šilton lovelėn čiūčia-liu
Pažaist sapne su mėnuliu...
Žvaigždėlės „čiūčia-liu“ niūniuos
Mėnulis pro sapnus linksniuos:
„Kas, ko, kam, ką, kuo, kur-kame, –
Lietuviškai kalbėt eime!“

Skaitvardžiams skirtas eilėraštukas
„Daug dalykų“ su paties Brazdžionio
piešinuku:

Daug dalykų kambary:
Stalas, kėdės vidury,
Kilimėlis ant grindų,
Dvrys dvejos, o ne du...

Voke su užrašu „Du testai“ – Bostono šeštadieninės mokyklos 22 mokinių atsakymai į du klausimus: pirmasis klausimas vėl apie gražiausius žodžius. Atsakymuose – nuo 2 iki 7 žodžių: *lietuvaitė, meilė, pašvaistė, gintaras, vakarinė žvaigždė, Lietuva, Aukščiausias, Viešpats, rožė, lelija, malda, Marija, rugiagėlė, gamta, tėviškėlė, žemelė, motulė, ramunėlė, berželis, Dievulis, Dievas, išganytojas, tėvynė, artimas – artimui, motina, gimtinė, rūta, brangi, širdis, dangus, tėveliai, knyga, miškas, Nemunas, gėlytė, mergaitė, pušis, neužmirštuolė, mamytė, Šarūnas, literatūra, gyvenimas, Tėvynė, Vytautas, kančia, idealas, muzika, Elona, pirmyn, Lietuvos Motina, smūtkeliai, Nevėžis.*

Net 14 kartų paminėtas žodis *Lietuva*; 7 kartus – *Tėvynė*; 8 kartus *Dievas* arba jo reikšmė – *Aukščiausias, Viešpats, išganytojas*; 6 kartus – *motina, mamytė, motulė*, 4 – *rožė.*

Žodžiai įvairesni, tačiau panašiai, kaip ir Ravensburgo laikotarpiu, dominuoja *Tėvynė, motina*. Įdomu ir keista – nėra žodžio *laisvė*, kurį tarsi keičia žodis *Dievas*, kurio Vokietijos laikotarpio atsakymuose nebuvo.

Antrasis klausimas: kuo mes daugiausiai galėtume padėti Lietuvai? Atsakymuose rašo, kad reikia išlaikyti lietuvybę, papročius, kalbą, išigyti gerą specialybę, kuri grįžus į Lietuvą būtų reikalinga. Yra minčių padėti maldomis, tapti vertėju, siekti mokslo. Ypač griežtas vienas tekstas, kuriame siūloma: „*Kiekviena lietuvaitė turi skirtis savo elgesiu. Kaip nueina į šokius, nešokti tų amerikoniškų šokių, nedainuoti amerikoniškų dainų*“. Kitas – labai praktiškas atsakymas-patarimas: „*Pašelpiti lietuviškas šeštadienines mokyklas, kad jas galėtų išlaikyti ir kad lietuvių vaikai į jas galėtų eiti ir mokintis apie jos istoriją, geografiją, literatūrą, kad Lietuvos neužmirštų ir nepamirštų lietuviškai kalbėti*“.

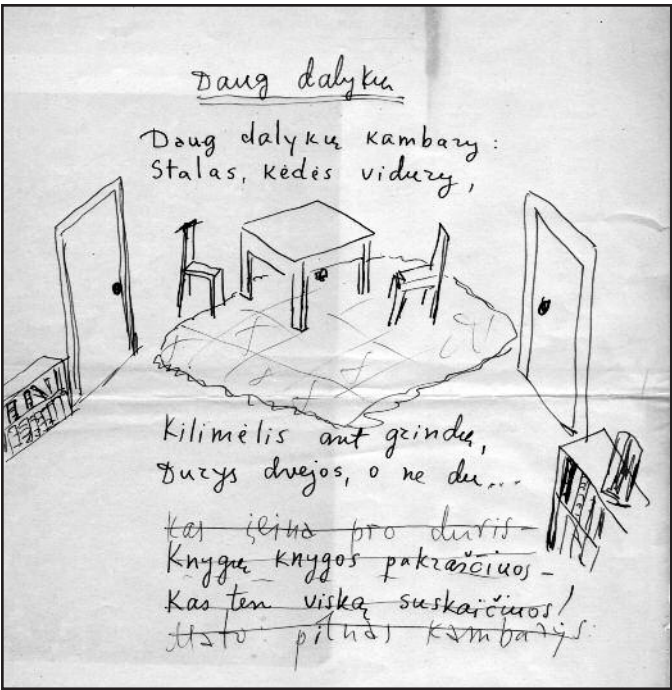
Mokytojas Brazdžionis viename atsakyme pasibraukė patikusias mintis ir jas atspausdino ant atskiro lapelio: „*Aš manau, tikriausias ir mums labiausiai prieinamas būdas būtų išigyti sau tokią specialybę, kuri būtų naudinga ir padėtų išgarsinti lietuvių vardą čia, Amerikoje, o taip pat būtų naudinga atstatant mūsų tėvynę. / Mes turim duoti gerą pavyzdį svimtaučiams, jiems sudaryti gerą nuomonę apie savo tautą; kur galima, pasakoti jiems apie savo tėvynę, jos skriaudas ir tuo prisidėti prie kovos prieš bendrą žmonijos priešą – komunizmą. Mes privalome gilinti savo žinias apie Lietuvos praeitį, jos kalbą ir aktyviai dalyvauti lietuvių visuomenėje*“.

Persikėlęs gyventi į Los Angeles, Brazdžionis dirbo žurnalo „Lietuvių dienos“ vyriausioju redaktoriumi. Tačiau neapleido ir pedagoginio darbo, Los Angeles Aukštesniojoje Lituanistikos mokykloje dirbo lektoriumi. Yra išlikusių įvairių mokyklos įvykių, švenčių nuotraukų. Tačiau Bern. Brazdžionio naudotos metodinės medžiagos, užrašų nėra.

Tegalime pasidžiaugti, kad Californijoje, San Diege veikia Bernardo Brazdžionio lituanistinė mokykla, kurios steigimu rūpinosi ir poeto vaikaitė Dalytė Lovett.

Brazdžionio pastangas įvertino ir Vasario 16-osios gimnazija Vokietijoje: 1952 m. įteiktas garbės pažymėjimas „jo Sveikatai poetui Bernardui Brazdžioniui“, pažymint, kad jis yra nuolatinis gimnazijos rėmėjas talkininkas už lietuvybės išsaugojimą tremtyje.

Pabaiga kitame numeryje

Bernardo Brazdžionio rankraščiai

Jono Kalvelio nuotr.

ANAPUS ŽVAIGŽDĖS

Jau kad aš eisiu tolimąjį kelią –
Motina nelaimins, sesuo nelydės!
Kažkas mane šaukia, kažkas mane moja
Anapus žvaigždės.

Už jūrių, už marių, užu vandenėlio,
Po šimtamečiu ažuolu senu
Žilas vaidila mano laimę buria,
Buria mano laimę ir kitų jaunų.

Giria už girios, saulė už saulės
Šūkiaus ir žerės –
Jau kad aš eisiu tolimąjį kelią
Anapus žvaigždės!

AUŠRINĖS UGNYS

Pasakingas, tolimas pavėsi,
Kuo man kelią pas save pašviesi?
Kuo prabils į miškus ir pelkes –
Mano saule, kelkis...

Iš apyaušrių išdegs aušrinės ugnys,
Ir nupuls aukšti žvaigždynai, švies bedugnės,
Ir eis šauksmas, pro gyvybę prasismelkęs,
Mano saule, kelkis.

Ir šventasis atnašavimas tebus tik
Iš gyvenimo gyveniman nubusti.
Jau švieson šviesų žydėjimas jau telkias –
Mano saule, kelkis.

UGNIAVIETĖ UŽGESO

Ugniavietė užgeso.
Išblėso pelenai.
O paskutinis mirštančio klajūno žodis
Klajoja amžinai.

Praplauks pro saulę debesys
Ir saulės nematys –
Kaip debesys, kaip debesys
Ir mūsų ateitis.

Nueisime, sugrįšime
Ir nepažinsime senų kelių –
Keliai į ateitį, keliai į praeitį
Ir laimė, pasislėpus po graudžiu pavidalu, po Jėzaus smūtkeliu.

Ugniavietė užgeso.
Išblėso pelenai.
O šventas laimės žodis veda mus ir veda mus
Ir ves mus amžinai.

Kaune pristatomi Amerikos prezidento ginklą puošusio lietuvių menininko Pauliaus Lantucho darbai

Algis Vaškevičius

Kauno paveikslų galerijoje sausio pabaigoje atidaryta Jungtinėse Amerikos Valstijose, Niu Heivene (New Haven) gyvenančio garsaus dizainerio, grafiko ir juvelyro Pauliaus Lantucho darbų paroda. Nors kitąmet sukaks jau 40 metų, kai jis su šeima išvyko iš Lietuvos, šio menininko originalūs, įsimeniantys darbai yra gerai žinomi, prisimenami ir labai vertinami meno specialistų.

Šioje parodoje pristatomi ankstyvieji, dar Lietuvoje iki emigracijos į JAV sukurti dailininko darbai, kuriuos jis dovanojo savo bičiuliui, kurso draugui, taip pat žinomam Lietuvos grafikui, modernistui Edmundui Saladžiui. Daug metų juos saugojęs kaunietis nusprendė parodyti meno mylėtojams šiuos grafikos darbus, kurie ištis išpūdingi ir liudija aukštą jų autoriaus profesionalumo lygį.

Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius Osvaldas Daugelis, pristatydamas parodą, sakė, kad yra daug girdėjęs apie P. Lantuchą, bet nėra su juo susitikęs. „Daug teko girdėti, kad lietuvis kuria tiesiog stebuklingus dalykus, ir čia esantys darbai tai paliudija. Teko matyti ir albumus, kuriuose pristatyti jo darbai. Labai džiaugiuosi, kad nuo šiandien su darbais galima susipažinti plačiau“, – sakė muziejaus vadovas.

Parodos anonse buvo minima ir ištis intriguojanti detalė – P. Lantuchas už Atlanto yra gerai žinomas kaip ginklų graveris, nemažai metų jis dirbo vieninteliu graveriu Ruger kompanijos ginklų gamykloje. Būtent lietuviui buvo patikėta užduotis išgraviruoti medžioklinį šau-

tuvą JAV prezidentui George Bush. Šią istoriją parodos atidarymo metu prisiminęs E. Saladžius pasakojo, kad P. Lantuchas darbą atliko labai meniškai ir smulkiais raidėmis ant šautuvo angliškai išgraviravo „Bush, padėk Lietuvai“.

„Tada, Lietuvos Nepriklausomybės aušroje toks užrašas ant ginklo sukėlė geroką sumaištį Amerikos Federaliniame tyrimų biure, bet dailininkas paaiškino visas aplinkybes ir pačiam prezidentui šis

irašas patiko, tad visa istorija baigėsi laimingai ir menininkui tai buvo puikus laimėjimas“, – pasakojo pristatydamas šią istoriją E. Saladžius.

P. Lantuchas gimė Vilniuje, tuometiniame Vilniaus dailės institute studijavo dizainą. Tada jo sukurtas laikrodis papuošė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto koridorių. E. Saladžius prisiminė, kad dar ankstyvoje jaunystėje abu šaudė iš lanko, jau tada P. Lantuchas raižė medalius, darė peilius, studijų metu kaldavo antikinio stiliaus monetas. Jis yra pasakojęs, kad užsiėmė aukso inkrustuotų plieninių papuošalų ir stambesnių daiktų iš sidabro ir aukso gamyba, raižė dramblio kaulą ir visų

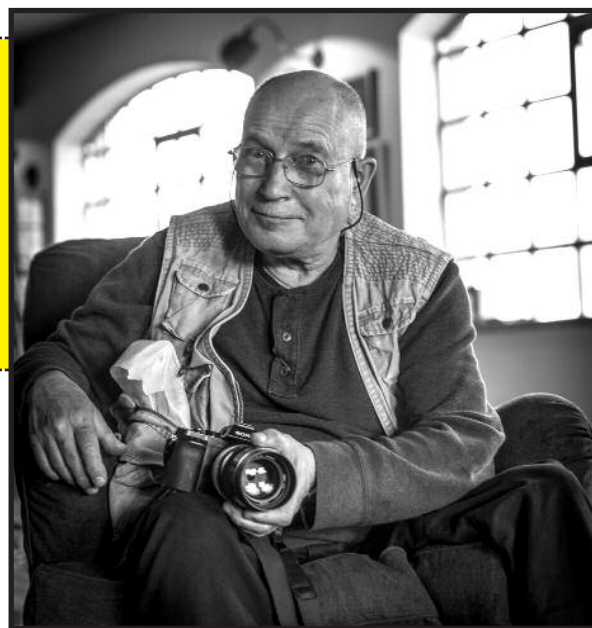
auksakalystės technikų išmoko būtent Vilniuje.

Su šeima Lietuvą jis paliko 1979 metų pabaigoje. Pirmoji jo darbų paroda Amerikoje buvo surengta 1983 metais New Yorko Madison Aveniu įsikūrusioje antikinio meno galerijoje, kur jis pristatė savo grafikos ir papuošalų kolekciją. Parodų, kuriose jis pristatė savo darbus, būta ir vėliau. Dailininkas po ilgos pertraukos

Lietuvoje lankėsi 2004 metais ir pastebėjo, kaip pasikeitė Lietuva.

„Paulius tikrai yra labai stiprus, pasaulinio lygio menininkas, ir tokią parodą surengti bei parodyti jo ankstyvuosius darbus buvo mano svajonė. Daug metų jis paskyrė būtent ginklų puošybai, kuri reikalauja ir daug kantrybės, ir sveikatos. Tos sveikatos jam trūksta, nes įtemptas darbas kalteliu pakenkia sausgyslėms, atsiranda artritas ir kitos bėdos.

Puošti ginklus pas jį užsako labai turtingi žmonės, ir šį darbą Paulius puikiai išmano. Pats jis gyvena gana kukliai ir didelių turtų nesusikrovė. Man jis atsiuntė savo puoštų ginklų nuotrauką, kurių pristatymą aš buvau surengęs per žemės ūkio parodą A. Stulginskio universitete Kau-

Paulius Lantuchas

P. Lantucho puošti ginklai. Asmeninio archyvo nuotr.

ne 2016 metais“, – pasakojo E. Saladžius.

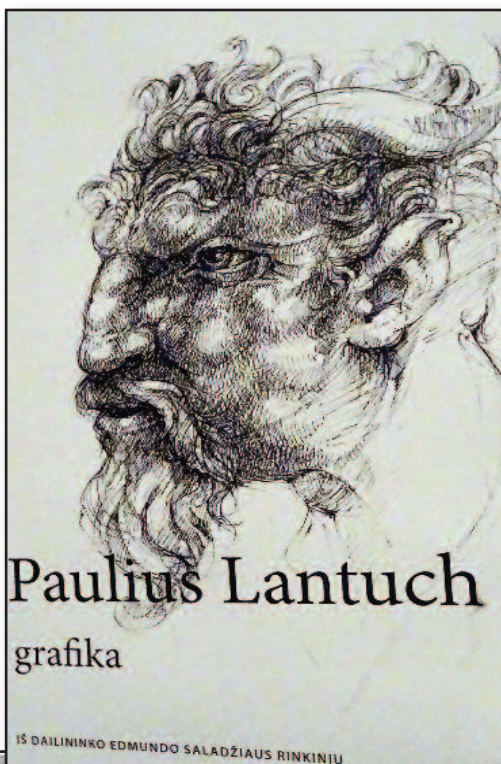
Ruger kompanijos ginklų gamykloje vieninteliu graveriu jis dirbo vienuolika metų, o kai ji išsikėlė į Arizonos valstiją, menininkas įkūrė savo juvelyrinę kompaniją *Lantuch*. Vėliau ją teko uždaryti ir verstis iš privačių užsakymų. Jis buvo įkūręs ir graviavimo studiją, kur šio meno mokė kitus. Turėdamas laisvo laiko, P. Lantuchas sugrįždavo prie grafikos darbų.

E. Saladžius, pristatydamas parodoje eksponuojamus P. Lantucho darbus, atkreipė dėmesį į kelias graviūras, vaizduojančias buvusią Karaliaučiaus katedrą – šiuose darbuose jaučiama nežabota menininko fantazija, jo aistra vaizduojant fantastinius personažus, kartu išgyvenant dėl to krašto likimo, dėl sugriauto istorinio paveldo.

„Mes nuolat bendraujame su Pauliumi, susirašinėjame, jis man atsiunčia įvairių knygų apie ginklininkystę, grafiką. Jis pritarė mano idėjai surengti šią parodą Kaune, bet vis klausinėjo, ar pakaks jai mano turimų darbų. Čia eksponuojame ne tik grafiką, bet ir ekslibrisų, tad susidarė 10 stendų ir paroda, mano nuomone, išėjo tikrai gera, atskleidžianti šį ypatingą menininką, apie kurį jaunesnė karta mažai ką žino“, – pasakojo E. Saladžius ir paprašė visus renginio dalyvius nusifotografuoti bendrai nuotraukai, kuri bus nusiųsta į New Haven.

P. Lantuchas ir toliau dirba, sulaukia naujų užsakymų, kuria graviūras. Pastaruosius pusantrų metų jis skyrė naujai graviūrai „Afrika“. Nemažai savo darbų buvęs vilnietis yra padovanojęs New Britain Amerikos meno muziejui, kuris yra netoli New Haven, kur gyvena menininkas.

E. Saladžius mokėsi su P. Lantuchu viename kurse 1969–1970 metais. Pats E. Saladžius – grafikas, modernistas, apie kurį rašė ne vienas menotyrininkas, jis minimas tarp Lietuvos žinomiausių grafikos meistrų, tarp geriausių dailės kūrinių sukūrusių bendraamžių menininkų. Vasario 1 dieną Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje buvo pristatyta jo kūrybos monografija, kurioje išsamiai pristatytas šis menininkas bei apžvelgtos svarbiausios jo veiklos kryptys – piešiniai, litografijos, monotipijos, lino raiziniai. □

Parodoje – dar Lietuvoje sukurti P. Lantucho grafikos lakštai

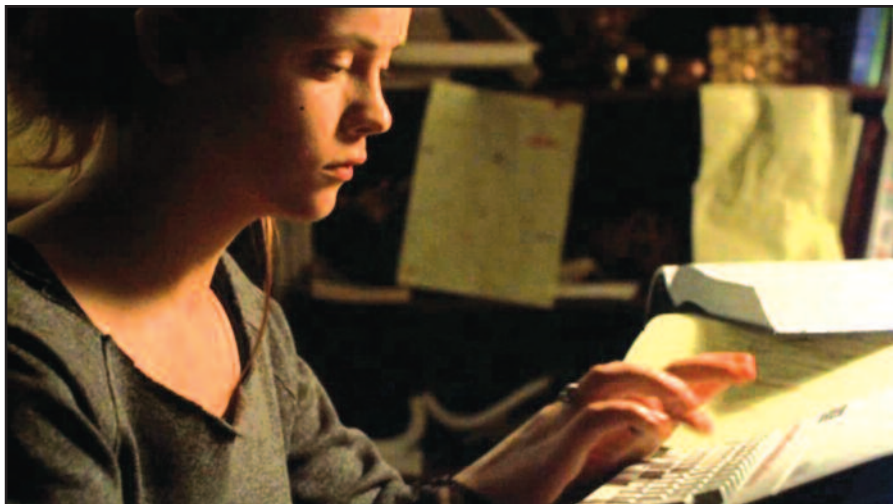

Parodos akimirka.

A. Vaškevičiaus nuotr.

„PROZAKO KARTA“

arba kodėl į depresiją žiūrima kaip į „privilegiuotos“ kartos problemėlę

Kadras iš kino filmo „Prozako karta“

Ieva Marija Mendeikaitė

The Journal of Clinical Psychiatry duomenimis, vien tik 1990 metais 290 milijonų darbo dienų buvo prarasta dėl depresijos. Tame pačiame tyrime teigiama, kad Amerikai depresija kasmet kainuoja 43,7 milijardo dolerių; į šią sumą įeina psichiatrinio gydymo kaina ir sumažėjusio darbo našumo bei praleistų darbo dienų nuostoliai ekonomikai. Pridėkime dar pinigus, išleidžiamus laboratoriniams tyrimams, pagalbiniams gydymams (pvz., narkomanų, alkoholikų rehabilitacijai).

Tačiau šiomis dienomis depresija sergančiųjų skaičius ne tik Amerikoje, bet ir visame pasaulyje išaugo kone trigubai. Tik neaišku, ar taip yra todėl, kad praėjusių dešimtmečių depresija buvo nurašoma karo baisumams, ar tiesiog kasdienėms gyvenimo traumoms ir todėl toks terminas kaip „depresija“ dar net nebuvo susiformavęs, ar todėl, kad žmonių, sergančių depresija, iš tiesų buvo kur kas mažiau. Tačiau depresija sergančiųjų skaičiai tarp 13–25 metų amžiaus žmonių šiandien patrigubėjo ir, kaip teigiama ikona tapusioje Elizabeth Wurtzel knygoje „Prozako karta“, „nors nuo depresijos kenčia visų amžiaus grupių žmonės, bet atrodo, tik tie, kuriems yra per dvidešimt ar trisdešimt, laiko ją normalia psichine būseną, neišvengiama prastumiamos dienos dalimi, jie įsitikinę, kad gyvenimas šlykštus, o galiausiai mes visi vis tiek mirsim. Jaunimo kultūros beviltiška depresija turi tam tikrą kontūrą, tam tikrą fatalizmo atspalvį, ji dvelkia rezignacija, kuri paverčia ją

Elizabeth Wurtzel. Prozaco karta. Vertė Aušra Simanavičiūtė – Tyto alba, 2000

bauginamai banalia.“ Todėl šių dienų kartos žmogaus problemos yra laikomos ne depresijos požymiu, o tiesiog atstumiamu privilegijuotumu, su kuriuo negali tapatintis tie, kurie tokio privilegijuotumo nėra turėję, ar tie, kurie yra patyrę „tikrų“ gyvenimo traumų, bet, ačiū Dievui, nepakėlė prieš save rankos.

Ir Amerika, ir Lietuva, kuri pasaulyje užima vieną pirmųjų vietų pagal savižudžių skaičių, turi išsiskinęs ir nuolat augančią depresijos kamuojamų žmonių problemą. 2015 m. Lietuvoje nusižudė 896 asmenys, t.y. 100 tūkst. gyventojų tenka 30,8 savižudybių, ir šis rodiklis yra tris kartus didesnis nei kitose Europos Sąjungos šalyse.

Dėl šiandieninio daugumos požiūrio į depresiją kaip į „privilegiuotos“ emocijos, savotiško marketingo ar narcisistinio elgesio reiškinį depresija nebėra laikoma tokia rimta problema, kokia buvo laikoma anksčiau. Tad į ją yra žiūrima pro pirštus, o priemonėms, gebančioms padėti sergantiems, nėra investicinių lėšų. Tačiau dėl to negalime kaltinti vien ekonomikos ar vien „naujosios“ bei „senosios“ kartų požiūrio į gyvenimą ar kultūrų skirtumų. Didžiulę įtaką tokiai susiformavusiai nuomonei padarė tai, kad infrastruktūriškai ir istoriškai naujoji karta, palyginus su prieš tai gyvenusiomis kartomis, „neturi dėl ko skūstis“. Ką jau kalbėti apie šios kartos žmones, kurie galbūt nėra patyrę nei karo siaubų, nei tragiškų netekčių ar apskritai gyvenime nesusidūrę su niekuo, kas būtų „per daug liūdna“. Juk būtent ši saujelė žmonių ir yra priskiriama prie „madingosios“ depresijos ar polinkį į narcizismą turinčių žmonių grupės.

Logika sako, kad žmogus, kuris serga depresija, turi sirgti ja tik turėdamas tam tikrą pagrindą ar bent jau užuomazgą. Turėdamas dviejų aukštų namą, keletą automobilių ir prestižinio universiteto suteiktą darbo vietą, jis tiesiog neturi teisės jaustis apatiškai, melancholiškai ar suicidiškai. O jeigu ir drįsta taip jaustis, tai veikiausiai yra išlepintas pernelyg dosnaus ir gero gyvenimo, nežinantis, kaip sunkiai gyventi reikia tiems, kurie turi su juo kasdien gyventi po tuo pačiu stogu ar padėti jam funkcionuoti.

Bet juk tai ir yra depresija. Manymas, kad depresija privalo turėti tam tikrą pagrindą, sergančiam žmogui dažniausiai sukelia tik dar didesnę troškimą pabėgti nuo viso šio papildomo streso puolant į dar gilesnę depresiją. Uždedama našta, kad jausmai privalo turėti logišką paaiškinimą, nes kitaip jie nebus priimami rimtai. Ir kad visokie veiksmai, kurie liudija, jog esi liūdnas, nors logiškai toks neturėtų būti, yra traktuojami kaip savanaudiškumo ir išlepimo ženklas. Įtvirtinamas šablonas, kad depresija privalo būti logiška. Tačiau jeigu depresija būtų logiška, ji nebūtų tokia didžiulė problema visame pasaulyje. Ji būtų kaip matematinis uždavinys, kurį išgilinus galima išspręsti. Deja, bet depresija sergantieji apibūdina savo ligą kaip nekontroliuojamą uraganą smegenyse, kuris trukdo mąstyti, apie konvulsinius

ašarų priepuolius ir baimę gyventi, apie šlykštų jausmą, kad tegali galvoti tik apie save, apie galvoje tupintį vilką, kartais apsiraminantį, tačiau visuomet tykantį ir laukiantį, kada būsi nepasiruošęs, kad jis galėtų tave nuožmiai užpulti.

Todėl ypač svarbu nepamiršti, kad depresija nėra ir niekuomet negalės būti paaiškinta logiškai. Tai tiesiog liga, į kurią reikia žiūrėti lygiai taip pat rimtai kaip į bet kurią kitą sunkiai išgydomą ligą, gal net dar su didesniu rūpesčiu. Ypač svarbu suprasti, kad šių dienų socialinis spaudimas niekuo nesikeičia nuo buvusių kartų problemų, gal netgi yra dar didesnis. Bet sukurtas ir vyraujantis stereotipas, kad dabartinės kartos jaunuolis, sergantis depresija, yra niekas kitas, tik į save per daug įsigilinęs narcizas, tą spaudimą tik dar labiau padidina.

Tad labai svarbu kalbėtis su žmonėmis, kurie serga, pasistengti visiškai nustumti save į šalį, suprasti, kad kitas galbūt visai nenori galvoti apie save, bet negali leisti, kad smegenyse tupėtų vilkas, tad nuolatos dėl to verkia. Nepaprastai svarbu ištiesti pagalbos ranką tam, kuriam gali būti labai sunku ir kuris galbūt manys, kad nėra nusipelnęs jausti jokio skausmo ar kad neturi teisės gadinti kitam gyvenimo, kalbėdamas apie savo problemas. Labai svarbu prisiminti, kad kiekviena problema yra didelė ir reikšminga ir kad kiekviena problemą reikia spręsti. Kalbėtis ir suprasti. □

Filmo „Prozako karta“ plakatas

Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio proga
Balzeko lietuvių kultūros muziejus kviečia į naują istorinę parodą
„For Freedom: Lithuanian Americans Support Lithuanian Independence and Recognition“.

Parodoje bus galima pamatyti anksčiau Čikagoje viešai nerodytų eksponatų.
Tarp jų – Amerikos lietuvių peticija JAV prezidentui, lietuvių skulptoriaus Petro Rimšos skulptūra „Artojas“

Kada: 2018 m. kovo 10 dieną 2 val. p. p.

Kur: Balzeko lietuvių kultūros muziejuje, 6500 S. Pulaski Rd., Chicago, IL

Auka – 25 dol.

Bus vaišės

Daugiau informacijos: info@balzekasmuseum.org

2014 m. liepos 21 d. skambant bažnyčių varpams, iš Šv. Ignoto bažnyčios, kurioje buvo pašarvotas monsinjoras Alfonsas Svarinskas, į Vilniaus arkikatedrą baziliką iškilmingai su Lietuvos kariuomenės Garbės sargybos kuopa palydimi monsinjoro palaikai. Šv. Mišių, aukojamų už velionį, metu arkivyskupas Sigitas Tamkevičius sakydamas pamokslą kalbėjo: „Monsinjoras kovojo ne su asmenimis, bet su blogiu, kuris tūno tuose asmenyse. Niekada jis nesmerkė nei ruso, nei kitokią orientaciją turinčio asmens. Jis kovojo su komunistų neštomis blogybėmis, pasisakė prieš žmogaus prigimtį žeminančius dalykus. Tai buvo nenuilstantis kovotojas su blogiu. Ir nereikia stebėtis, kad monsinjoras Alfonsas nenustojo iki mirties kalbėti apie kovą. Už Dievą ir Tėvynę jis galėjo leisti būti ir nukryžiuotas. Dėl to jis buvo ir liks kunigas legenda.“

Monsinjoras Alfonsas Svarinskas išėjo į amžinybę 2014 m. vidurvasarį, palikęs daugybę atsiminimų apie tai, jog jis buvęs partizanas, kalinys, pagrindžio darbininkas, Lietuvos Respublikos (LR) Seimo narys, partizanų kapelionas, kunigas, kurį vienodai garbingai priėmė Romos popiežius Jonas Paulius II ir Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) prezidentas Ronald Reagan.

Tokiais prisiminimais prasideda 2017 m. pastatytas dokumentinis filmas „Alfonsas Svarinskas“, kurio sumanytojai, iniciatoriai ir autoriai – žurnalistas, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto docentas dr. Andrius Gudauskas ir režisierius Juozas Sabolius.

Filmo fabuloje pats monsinjoras A. Svarinskas kalba, kartais taiklia humoro forma, ką jis, kaip niekas kitas, sugebėdavo. Kartą, kai saugumo viršininkas paklausė, už ką jis sėdėjo, monsinjoras mintyse sakydamas: „Tarsi jis nežinotų“, rusiškai atsakė: „Priešišškai tylėjau ir antisovietškai šypsojau.“

Mons. A. Svarinskas buvo suimtas 1946 m. gruodžio 31 d. ir Sibiro platybėse su pertraukomis kalėjo beveik 22 metus – Intoje, Mordovijoje ir Permės srityje. Lietuvos ypatingajame archyve yra saugomos trys išlikusios A. Svarinsko bylos. Pirmoji byla pradėta 1946 m. gruodžio 31 d., antroji – 1958 m. ir pati didžiausia – Viduklės byla, kurią sudaro apie 20 dokumentų tomų – 1983 metais.

Kilęs iš religingos šeimos, A. Svarinskas kartu su seneliu, tėvais, broliu patarnaudavo šv. Mišioms ir bažnyčiai. Norėdamas tarnauti Lietuvai, pasirinko kunigo kelią: jam atrodė, kad tai daugiausia galimybių turinti sritis. Studijų metu Kauno kunigų seminarijoje savo dvasios tėvu pasirinko palaimintąjį Teofilijų Matulionį. Būsimam kunigui darė įspūdį šio vyskupo kuklumas ir jo raginimas gyventi aukos dvasia.

A. Svarinsko tėviškėje buvo 28 partizanai, kurie prašydavo jo atvežti vaistų, spaudos. Nors jau mokėsi Kunigų seminarijoje, jis negalėjo atsisakyti padėti. Tačiau šiai jo veiklai išryškėjus, teko palikti mokslus ir 1946 m. pavasarį pasitraukti pas savo draugus, tapo Didžiosios kovos apygardos partizanų. Didžiosios kovos apygarda veikė Vilniaus, Kauno ir Ukmergės apskrityse.

Monsinjoras pasakoja: „Paskui įvyko išdavimas. Mane areštavo. Papuoliau į lagerį ir dabar galvoju – į izoliatorių sodins. Nebuvau paklusnus, geras kalinys, bet galvoju – Viešpatie,

Filmas apie kunigą legendą – monsinjorą Alfonsą Svarinską

Lidija Veličkaitė

Istorinis kadras. Iš kairės: Ronald Reagan, Alfonsas Svarinskas ir Angelė Nelsienė

leisk man tapti kunigu, o paskui nors visą gyvenimą lageryje.“

1954 m. spalio 3 d., kalint Intos lageryje ir padedant bendraminčiams, vyskupas Pranciškus Ramanauskas slapta išventino Alfonsą Svarinską į kunigus. Monsinjoras teigia, kad į lagerį jį atvedė Dievas tam, kad galėtų patarnauti kitiems, pradžioje kaip felčeris – vaistais, injekcijomis, o vėliau jau kaip kunigas.

Kurdami dokumentinį filmą apie A. Svarinską, filmo autoriai kalbino monsinjoro sūnėną Joną Svarinską, vidukliškes Redą Sopranaite ir Jūratę Kaplonaite, arkivyskupą Sigitą Tamkevičių, visuomenės ir politikos veikėją Angelę Nelsienę, profesorių Vytautą Landsbergį, disidentą Petrą Plumpą, laisvės kovų dalyvį Zigmą Vašatkevičių. Pasitelktas ir laidos „Amerikos balsas“ įrašas, kuriame rašytojas Tomas Venclova kalba apie sovietų nuteistąjį, buvusį Viduklės kleboną, kunigą A. Svarinską: „Valdžia ryžosi žengti beprotišką žingsnį – atimti laisvę vienam iš populiariausių Lietuvos žmonių. Jis sukels tūkstančių, netgi, nebūtinai katalikų, pasipiktinimą. Kunigo Svarinsko auka išgarsina Lietuvą visuose žemynuose. Kalinamas ir kitas kunigas, A. Svarinsko bendradarbis, kun. S. Tamkevičius. Abu baudžiami kalėti už tai, kad buvo įsteigę viešą katalikų komitetą tikinčiųjų teisėms ginti. Jie informuodavo apie šiurkštų valstybės kišimąsi į bažnyčios vidaus gyvenimą ir tikinčiųjų sąžinę, iš viso apie nenormalias sąlygas, kuriomis šiandien egzistuoja katalikybė Lietuvoje. Kun. Svarinskas ir jo bendradarbiai gerai žinojo, kad rizikuoja laisve ar net gyvybe. Tačiau jie sąmoningai aukojosi, norėdami paveikti pasaulio viešąją nuomonę Lietuvos naudai. 55 tūkstančiai tikinčiųjų ir beveik visi Lietuvos kunigai ragino nutraukti Svarinsko bylą. Devyni katalikai pareiškė, jog sutinka eiti už Svarinską įkaitais į kalėjimą, ar darbo stovyklą savo parapijoje Viduklėje, o, tiesą pasakius, ir kitur. Lietuvoje jis buvo didesnis autoritetas už Tarybų valdžią.“

Kunigo sūnėnas Jonas Svarinskas prisimena giminaitį, ką tik grįžusį iš kalėjimo, dar gana jauną, pačiame jėgų žydėjime, vos 28-erių m. Kunigas miegodavo prie atviro lango, jam trūkdavo oro, nes kalėjime buvo susirgęs džiova. Sūnėno tėvai gyveno netoliese, tik 100 m. nuo senelių. Kai sūnėno mama paruošdavo skanesnio maisto, kviesdavo kunigą pavalgyti, tai jis ei-

damas pas juos tris kartus ilsėdavosi.

Atvykęs į Viduklę klebonauti, A. Svarinskas gaivino bendruomeninį gyvenimą ir būrė žmones už Lietuvos ir sąžinės laisvę. Ir kunigo veikla, nukreipta prieš sovietinius suvaržymus, išgarsino A. Svarinską ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Vidukliškė Reda Sopranaite pasakojo apie kunigo vykdomą gana plačią veiklą, kas paprastai nebuvo įprasta. Ne visiems Viduklės gyventojams patiko kunigo veikla, ypač jo reikalavimai, kad per laidotuves, keturnedėlį ir metines jokio alkoholio nebūtų ant stalo. Tačiau per keletą kunigo buvimo Viduklėje metų buvo pasiektas didžiulis rezultatas, net buvo įkurta tokia kaip Valančiaus draugija, kur raštu ant kortelių buvo išsipareigojama, kiek metų busi abstinentas.

Kita vidukliškė Jūratė Kaplonaite prisimena kunigą buvusį nuosirdų, linksmą, suprantantį jaunimą: „Mes, jauni, buvom tiesiog prilipę prie jo. Laukdavom šeštadienio, kada po pamokų galėsim bėgti į kleboniją ir su juo pabendrauti, pasikalbėti.“ Kunigas jiems sakydavo: „Nebijokite nieko, pasitikėkite Dievu, eikit į priekį ir kovokim už Tėvynę, už jos laisvę.“ Kažkodėl kunigas jai sakė, kad ji turinti būti vienuole arba vargonininke. Ir Jūratei už „antitarybinę veiklą“ nebuvo leista laikyti brandos egzaminų, tad ji, įkvėpta A. Svarinsko eiti pirmyn, pradėjo mokytis muzikos ir vargonuoti bažnyčioje.

„Kai mane suėmė ir pirmą kartą išvedė pasivaikščioti į saugumo kiemėlį, girdžiu gretimam kiemelyje Alfonsas garsiai rožančių kalba, taip pusbalsiu. Man taip buvo gera tą girdėti, štai jau nuteistas, bet sau meldžiasi ir ramiai žiūri į ateitį,“ – prisimena arkivyskupas S. Tamkevičius.

1988 m., viešėdamas Maskvoje, JAV prezidentas Ronald Reigan pareikalavo iš tuometinio Sovietų Sąjungos prezidento Michailo Gorbačiovo paleisti įkalintą kunigą A. Svarinską. Tų pačių metų liepos 12 d. kunigas buvo išlaisvintas iš sovietinės vergijos, o rugpjūčio 23 d. ištremtas į Vokietijos Federacinę Respubliką be teisės kada nors grįžti į Lietuvą. 1989 m. rugpjūčio 22 d. kun. A. Svarinskas nuvyko į JAV, kur, tarpininkaujant buvusiai Lietuvių bendruomenės Tarybos pirmininkei Angelei Nelsienei, buvo asmeniškai priimtas Prezidento Ronald Reigan.

Angelė Nelsienė pasakojo, kad A. Svarinskas atsivežė laišką, kuriame dė-

kojo prez. R. Reigan už išlaisvinimą iš gulago kalėjimo. Taip pat Angelė Nelsienė suorganizavo kunigo susitikimą su amerikiečių spauda ir televizija. Ji priminė, kad monsinjoras kalbėjo puikiai, perspėdamas pasaulį, kad komunizmas yra didelė grėsmė, kas įvyko Baltijos valstybėse, gali įvykti ir kitur; jeigu žmonės negyvens savo tikėjimu, nemylės tų valstybių ir tautų, kuriose jie gyveno.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1990 m. kun. A. Svarinskas grįžo į Lietuvą. Po metų jis buvo išrinktas LR Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo deputatu.

„Jis buvo tiesus, neieškantis žodžių, bet ir reiklus tiesai ir, girdėdamas netiesą, jis tai pasakydavo“, – kalbėjo prof. Vytautas Landsbergis ir dar priminė A. Svarinsko pasakytus žodžius apie okupantus, kurie skamba maždaug taip: „Jūs atėmėte mums laisvę, jūs atėmėte mums jaunystę, jūs atėmėte mums sveikatą, bet jūs neatėmėte proto. Ir mes žinome, kas ko vertas, kas kur yra ir kas ko siekia ir mes apie tai kalbėsime.“

Kalbėdamas apie A. Svarinską, disidentas Petras Plumpa beveik priartina jį prie dabartinio popiežiaus Pranciškaus, kuris kalba, kad politinis veikimas yra šventas, kad politika – šventas dalykas. „Jeigu mes pasilieiname tik dvasinėje srityje, nepereiname į socialinę ir politinę plotmę, mes dūmus tartum leidžiam. Tikrumoje kūnas ir dvasia yra simbiozė, nėra visiškai atskirti, jie išliks amžinybėje pagal krikščionišką idėją. Ir todėl dvasia turi veikti į kūną, mūsų poelgius, mintis, žodžius, veiksmus, socialinę ir politinę sritį. Ir todėl mons. A. Svarinskas veikė būtent į socialinę ir politinę sritį“, – komentavo P. Plumpa.

„Jeigu ne partizanai, šiandieną Lietuvos turbūt nebūtų buvę. Lietuvos istorija žino, ką jie padarė ir už ką jie paaukojo gyvybę“, – perlaidojant partizanų palaikus kalbėjo mons. A. Svarinskas. Jis beldėsi į valdžios institucijas, kad partizanams būtų pastatyti paminklai, nors ne kartą susidurdavo su valdininkų abejingumu. Laisvės kovų dalyvis Zigmas Vašatkevičius pasakoja, kaip Jurgelionyse žuvusiems partizanams, norėdamas pastatyti kryžių, A. Svarinskas prašė vietinių gyventojų parduoti bent kvadrata žemės. Dievobaimingi ir patriotiški žmonės nereikalavo pinigų, leido pastatyti kryžių, kuopaskui džiaugėsi ir monsinjoras, ir jie patys.

Žiūrovams filmo autoriai pateikia gana daug mons. A. Svarinsko pasakojimų, įvairių vaizdų, pavyzdžiui, iš jo įkurto Ukmergės rajone Didžiosios kovos apygardos partizanų parko, jo gimtinės, Viduklės miestelio ir bažnyčios, parodomi Sibiro platybėse kalėjimų vaizdai, įvairių susitikimų ir archyvų nuotraukos. Filmo autoriai pasistengė, kad žiūrovai pamatytų monsinjorą ne tik kaip kunigą, bet ir veikiantį įvairiose gyvenimo srityse. Filmo išskirtinumas glūdi tame, jog monsinjoro svarbiausi biografijos momentai papasakoti paties herojaus lūpomis. Žiūrovui netenka nuobodžiauti, nes audiovizualinis pasakojimas gyvas ir emocionalus, dinamiška įvykių kaita kaus to dėmesį. Šis dokumentinis pasakojimas analitiškai perteikė sovietinio okupacinio laikotarpio suvaržymo atmosferą Lietuvoje bei tvyrojusias įtampas diktatūros kontroliuojamoje Lietuvos katalikų bažnyčioje. □

1940-ųjų raudonojo tvano liudijimas

Astrida Petraitytė

Ne vienas mūsų, matyt, turime skatymo skolų patys sau – juk neretai kokia knyga užsiguli, vis žadant ją būtinai perskaityti... Štai aš, užmačiusi skelbimą apie Igno Šeiniiaus „Raudonojo tvano“ pristatymą, ėmiau raustis savo knygų spintoje, staiga prisiminusi: juk knygą turiu, ir ji ne iš tų, kurias numeti kaip balastą... Nors knyga kažkuriais keliais mane pasiekė gerokai vėliau nei ji išleista Lietuvoje (jau 1990-aisiais!), bet keletą metelių išbuvo „pasislėpusi“. Pasiryžau suskubti tą kuklios išvaizdos knygelę perskaityti iki naujojo, suprantama, prabangesnio leidinio pristatymo Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje.

★

1990-ųjų leidinys – tarsi 1953 m. New Yorke lietuviškai pirmą kartą pasirodžiusio „Raudonojo tvano“ pakartojimas. Jame išsaugota trumpa rašytojo Stepo Zobarsko įžangėlė, naujai papildžius literatūros tyrėjos Aldonos Vaitiekūnienės baigiamuoju žodžiu. Gal verta nuo jo ir skaitymą ir pradėti – autorė sudėlioja turtingos biografijos pagrindinius taškus (tiesa, be tų gyvenimo „rėmų“: Ignas Jurkūnas – tai tikroji jo pavardė – gimė 1889 m. Šeiniūnuose, Širvintų rajone, mirė 1959 m. Stokholme). Iki raudonojo tvano, ištikusio gimtąjį kraštą, jo ir atstovauta – pradėjus 1919 m. pasiuntinybės sekretoriumi Kopenhagoje – Lietuvai Skandinavijoje, ir redaguotas (1933–1935 m.) „Lietuvos aidas“, ir iki lemtingųjų 1939 m. darbuotasi Klaipėdos krašto gubernatūroje. Keista, bet Vaitiekūnienė išvardija tik po „Raudonojo tvano“ švediškai rašytas Šeiniiaus knygas (tarp jų – „Raudonasis tvanas vėl užplūsta“, 1945 m.), neminėdama ankstesnių lietuviškųjų kūrinių, štai juk romaną „Kuprelis“ jis parašė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, antras, koreguotas jo leidimas išėjo 1932 m. Gal ji savo baigiamąjį žodį vertino kaip Zobarsko įžangėlės tąsą? O šis mūsų rašytojas išeivis įvertino: „Tiek savo lietuviškuose veikaluose, kaip ‘Vasaros vaisės’, ‘Bangos siaučia’, ‘Kuprelis’, ‘Siegfried Immerselbe atsinaujina’, ‘Aš dar kartą grįžtu’, tiek švediškai parašytuose Šeinius yra puikus stilistas, idomus pasakotojas, gilus psichologas, nepailstamas kovotojas už laisvę, didis humanistas.”

Šeiniiaus lietuviškajame pasakojime esama ir stiliaus riktų (knygos perleidėjai pasisako negalėję, kaip pirmiausia ketinta, išleisti faksimilinio varianto – tapę akivaizdu, kad knyga rengta skubotai, palikta nemaža korektūros klaidų, net nesklaidžių sakinių). Vis dėlto vos atsivertę knygą, pajuntame rašytojo ranką – kai kurie pasažai, ypač gamtos aprašymai, tarsi žada beletristinę istoriją: „Ūkana ima kilti. Milžiniški širmi patalai virsta į baltas marškas, į perregimas skraistes, į nieką“ (p. 12).

★

„Raudonojo tvano“ pasakojimas pradedamas 1939 m. spalio 29-osios išvyka iš Kauno į ką tik susigrąžintą

Naujasis „Raudonojo tvano“ leidimas, leidykla „Briedis“, Vilnius

Vilnių (spalio 10 d. sutartimi su Sovietų Sąjunga, įžengusia kartu su hitlerine Vokietija Lenkijon, Lietuva „gavo dovanų“ savo senąją sostinę, o kaip „priedą“ – šiek tiek sovietinių karinių dalinių). Šeiniui, vyriausybės atstovui Raudonajame Kryžiuje, pavesta organizuoti pabėgėlių šalpą. „Man, kaip ir visiems kitiems, vis dėlto ne taip lengva nutildyti vidaus nerimastį: Kam bolševikams reikalingos karo bazės Lietuvoje?“ (p. 14). Nerimastis ne be pagrindo – greit autorius turi progos paliudyti ir elementarų kareivių plėšikavimą, ir kone valstybinio maso „akcijas“ – pavyzdžiui, Vrublevskių bibliotekos knygų išgabenimą dešimtimis sunkvežimių...

Dar tik „svečiai“ būdami, sovietai, jų žiaurumu išgarsėjusi slaptoji policija NKVD, suiminėja, išveža žmones. Netrukus jų, regis, susivokta, kad kol kas dar ne laikas bizūnu Lietuvą trumdyti – dar pyragu reikia į savąjį glėbį pamasinti; situacija lyg apimsta, raudonieji kareiviai tūno paskirtose bazėse. Tad autorius gali peršokti kelių mėnesių laikotarpį, užpildytą sunkiu, bet iš šalies netrikdomu rūpesčiu dėl pabėgėlių nuo karo – lietuvių, lenkų, žydų – maitinimo, kitos globos. Pasakojimas pratęsiamas 1940-ųjų vasarį, ir tolimesnė tų metų tragika – su absurdo, kone siurrealizmo elementais –

paliudyta faktais bei ironiškais įžvalgomis.

Raudonojo Kryžiaus atstovas turi galimybės susitikti ne tik su Vilniaus ar Kauno gyventojais (tarnybos reikalais tenka būti abiejuose miestuose), bet ir su užsieniečiais, regis, ypač artimi ryšiai susiklosto su keletu jų, gavusių bendrą James'o Woodersono slapyvardį (išnašoje autorius paaikškina, jog tai grupė, kurią sudarė „pirmiausiai amerikiečiai, anglai, taip pat prancūzai, danai ir švedai diplomatai ir laikraštininkai, su kuriais palaikiau glaudesnius santykius“; 69). Ne taip svarbu, ar autentiškus žodžius autorius įdeda į atskirų veikėjų lūpas – galime patikėti išsakomomis nuostatomis. Štai vieno pašnekovo perpėjimas: „Niekas nei vienam akimirksniu neturėjo pamiršti, kad rusų bolševizmas – tai joks vakarų prasme komunizmas. Bolševizmas nėra kas kita kaip gryo aziatiško despotizmo reiškinys, niekad ir jokių būdu nesutinkamas su vakariečių pažiūra į žmogų“ (p. 46).

Vis dėlto Vakarų reakcija sovietijai, matyt, dar rūpi, jei ji savo leteną ant Lietuvos deda pavaidindama spektaklį? Štai pavasariui jau į vasarą beldžiantis tarsi perkūnas iš giedro dangaus – Lietuvos vyriausybė sulaukė SSRS notos: „Sovietų Sąjunga kaltina

Lietuvą, kad ji paėmusi nelaisvėn keletą sovietų kareivių ir juos kankinusi. Vienas sovietų karininkas esąs lietuvių valdininkų net nušautas“ (p. 50). Kas kad faktai iš piršto laužti...

Sostinės atgavimu apsidžiaugusių lietuvių iš anksto – bergždžiai – planuota: „Birželio 23 iškilmingai įžengs Vilniun Lietuvos valstybės prezidentas Antanas Smetona, o jį paseks viena po kitos įvairios ministerijos“ (p. 54). Atskrieja neveltį kelianti žinia – Lietuvai pateiktas ultimatumas, mūsų atsakas paliudytas oficialiu pranešimu: „Nusileisdama šiems reikalavimams, vyriausybė sutiko, kad raudonoji kariuomenė jau šiandien įžygiuotų Lietuvon, užimtų visus didesnius miestus ir kitas svarbesnes vietas tokio didumo pajėgomis, kad jau krašte esančių oro bazių saugumas būtų visiškai patikrintas. Įsakyma suminti buvusį vidaus reikalų ministerį generolą Skučą ir saugumo policijos direktorių Povilaitį ir patraukti teisman, kaip atsakingus už trijų raudonarmiečių kalinimą bei kankinimą, taip pat vieno raudonosios armijos karininko nužudymą“ (p. 63). Prezidentas Smetona, kaip žinome, pasitraukė iš Lietuvos, ir raudonasis tvanas ėmė nesulaikomai skandinti šalies Nepriklausomybę. (Žinia, Lietuvos nuolaidus dalyvavimas šiame farse jai taip pat garbės nedaro.) Šeinius paliudija: ne tik naktį dreba langai nuo tankų dundėsio, bet ir kitądien dangų skrodžia sovietiniai bombonešiai.

Tuoju ir „liaudies vyriausybė“ sudaroma: „Ministeris pirmininkas ir laikinasis valstybės prezidentas – Justas Paleckis“ (p. 80). Tarp ministrų – Mečys Gedvilas, Matas Mickis, daktaras Koganas („Visi trys niekur niekuo nežinomi, bet turbūt ne be pagrindo įtariami esą komunistais“, p. 81). Bet juk viltis Lietuvą savarankiu keliu toliau eisiant palaiko garbūs vyrai, ministrais tapę – Ernestas Galvanauskas, Vincas Krėvė (pastarasis netrukus taps ministru pirmininku, Paleckiui apsiribojus prezidento postu)... Gal ir jų pačių turėta iliuzijų, kad pasitarnaus atlaikant Maskvos leteną? Bet juk netruko įsitikinti, kad yra bejėgės figūrėlės, turinčios okupaciją pridengti savanoriškumo spektakliu...

Nukelta į 8 psl.

Knygą pristatė V. Valiūšaitis (kairėje), Rasa Čepaitienė ir Sigitė Radzevičienė.

A. Petraitytės nuotr.

Raudonasis tvanas

Atkelta iš 7 psl.

Ir kitos jėgos paskuba jame dalyvauti: „liaudininkų ir krikščionių demokratų partijų vadovybės aplankė naująją vyriausybės galvą ir laikinąją respublikos prezidentą, norėdamos pareikšti jam savo lojalumą ir pasitikėjimą” (p. 87).

O štai naujosios vyriausybės oficiozu virtusiame „Lietuvos aide” kai ruolis rašytojas Petras Cvirka džiūgauja, kad raudonoji armija, visų laisvę mylinčių tautų gynėja, atėjusi Lietuvai į pagalbą... Šeinius neištveria: „Taip galėjo parašyti tik Judas Iskarijotas!” (p. 88). O „gelbėtojai” šeiminkauja ir Vilniuje, ir Kaune išsijusę – štai tarp kitų pastatų rekvizuoti Prekybos ir pramonės bei amatų rūmai. („Ką pasakys mūsų romėniškos kultūros architektas Žemkalnis, išgirdęs, kad bizantiški vailokiniai koptūrai išibrovė ir suteršė jo kilnų, turtingų ir skaidrių linijų kūrinį?”, p. 89). „Pa laikymo” mitingai, reikalaujant Lietuvą paskelbti Sovietų Sąjungos respublika, tampa, ironišku autoriaus žodžiu tariant, spiritistiniais seansais – mat prezidiuman išrenkami „Saulė”-Stalinas ir kiti Maskvos veikėjai. Šeinius, liudydamas vyksmą, nesilaiko „politkorektiškumo” (galima sakyti, užpila vandens ir ant antisemitinio malūno): „Du žydukai ir dvi žydaitės ateina ant pečių nešini po raudoną Sovietų vėliavą” (p. 99).

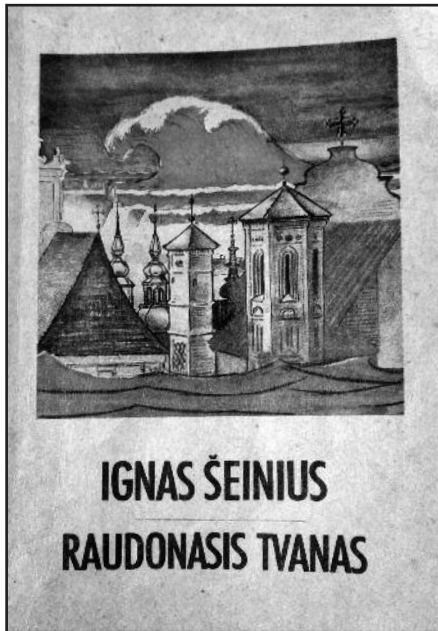
Jis patvirtina ir sovietiniais laikais sklandžiusį anekdotą: „Raudonųjų karininkų žmonos lankydavo teatrą ar koncertus Vilniuje su nusipirktais naktiniais marškiniais ar pižamomis” (p. 105).

Bet situacija kuo toliau, tuo mažiau juokinga. Aktyvėja ne tik sovietijos desantas – aukštyn galvą kelia ir savi komunistai. Štai liepos 5 d. Kaune įvyko – Liudui Girai pirmininkaujant – kultūros darbuotojų susirinkimas, po kurio spaudoje pasirodė komunistų partijos žygiams pritarianti rezoliucija, o po ja pasirašė tokie gerbiami žmonės, kaip Viktoras Biržiška, Sofija Čiurlionienė, Petronėlė Orinaitė ir kt. „O kas galėjo, kas drįso įtarti Lietuvos komunistų partiją, kad ji panaudojo prie susirinkimo durų padėtą lapą, kurin kiekvienas ateinantis mandagiai buvo kviečiamas pasirašyti?” (p. 109).

Šeinius turi progos stebėtis ne vieno padoriu laikyto žmogaus „sovietėjimu”. Štai išgirdęs, kad iš mokyklų vejamos visos užsienio kalbos, įvedant vienintelę – rusų, autorius emocingai šūkteli: „Kaip galėjo ką nors panašaus padaryti švietimo ministeris Antanas Venclova, anksčiau tiek garbinęs Vakarus, jokios vasaros negalėjęs praleisti neaplankęs Prancūzijos, Italijos ar Anglijos?” (p. 114).

Bet ne vienas tikrovės atmetimo atvejis taip pat neguodžia – štai buvęs Klaipėdos krašto gubernatorius Jonas Navakas lankomas psichiatrinėje ligoninėje (o žinia, kad laikinasis prezidentas Paleckis išėjęs iš proto, vis šaukiąs „Jie mus apgavo!”), nuskamba kaip anekdotas – mat Pažaislyje dviejų Maskvos psichiatrų prižiūrėjimas, greit išgyja, tapdamas tvirtu naujos gaidynės skelbėju...

Ir štai liepos 14 d. paskirti Liaudies seimo rinkimai. Nežinia, kiek pačios

1990 m. „Vagos“ leidyklos išleistas Igno Šeinius „Raudonasis tvanas“

gamtos stichijos suteikė metaforiškos prasmės vyksmui, kiek jį paspalvino rašytojo plunksna, bet pliaupiančio lietaus ir net stogą pramušančios krušos vaizdiniai iš tiesų niūriai išpūdingi. Deja, ir Šeinius, baimindamasis dėl užsitrenksiančio išėjimo į Vakarus (Švedijoje laukia žmona ir sūnus), priverstas dalyvauti tuose rinkimuose – a la demokratiškai šįkart dar galima iš Kaune renkamų dešimties kandidatų sąrašo palikti tik kai kuriuos, kitų pavardes nuplėšus – Šeinius renka tik vieną, Lietuvos patriotą Antaną Garmų. Bet ir dėl šio savo dalyvavimo graužiasi – ypač regėdamas daugelį namų tautinėmis vėliavomis pasipuošusių... „Antradienį, liepos 16-tą, oficialiai pranešama, kad 97 nuošimčiai balsavimo teisę turėjusių sudėjo savo balsus į liaudies seimo rinkimines urnas” (p. 128). Nepaisant iš sąrašo nuplėšytųjų pavardžių, išrinkti visi 69 iškeltieji...

Dar Lietuva tarsi nepriklauso Sovietų Sąjungai, bet ta nepriklausomybė jau parodija tapusi. Štai ir Šeinius išgirsta jo pavardę suimti numatytųjų sąrašuose, sulaukia Balio Sruogos griežto ir trumpo skambučio: dink tuoju; tad slapstosi, keisdamas nakvynės vietas (dėl rekvizuoto tarnybinio automobilio skūstis, žinia, jau tikrai neverta). Taip sulaukia ir „laimingosios” liepos 21-osios, kai liaudies seimas išreiškė norą susijungti su Sovietų Sąjunga... (Vienas to farso dalyvis autoriui paliudijo, kad priėjęs komunistų partijos valdybos narys griežtai pasakęs: „Kas drįs balsuoti prieš susijungimą su Sovietų Sąjunga, tas atsakys ne tik savo ir savo šeimos, bet ir visos Lietuvos inteligentijos galva!”) „Lietuva laidojama gyva”, – taip įvertino, matyt, ne vien Šeinius. O vietoj ne tik parklupdytų, bet ir visai panaiķintų ankstesnių dienraščių atsiradusi „Darbo Lietuva” skalambija: „Draugas Saulė-Stalinas, visų tautų tėvas ir globėjas, išgirdo pagaliau lietuvių liaudies troškimą ir priglaudė ją savo glėbin” (p. 157).

Vincas Krėvė trumpam tapęs ministru-pirmininku, „pavargo bevaidindamas tragikomediją” (p. 158), pasiprašė atostogų sveikatai taisyti. Bet juk tragikomedija dar baigta – juk delegacija rengiasi vykti į Maskvą prašyti Saulės-Stalino, kad neatstumtų jo glėbio taip trokštančios Lietuvos. „Delegacijos priekinis atsistos laikinasis respublikos prezidentas Justas Paleckis, tik ką iš proto nustojusio žmogaus paverstas bolševiku. Jo užpakalyje seks: raudonai įsirėkęs ir įsirašęs Petras Cvirka, vadinamasis liaudies gaidys, dul-dul-dūdeliuojantis Liudas

Gira, užpuolikų malonėn išiteikęs generolas Vitkauskas, nei iš šio, nei iš to aptamsėjęs švietimo ministeris Antanas Venclova ir keletas kitų” (p.162). Salomėją Nėrį autorius kažkodėl delikačiai paslepia tarp „kitų”.

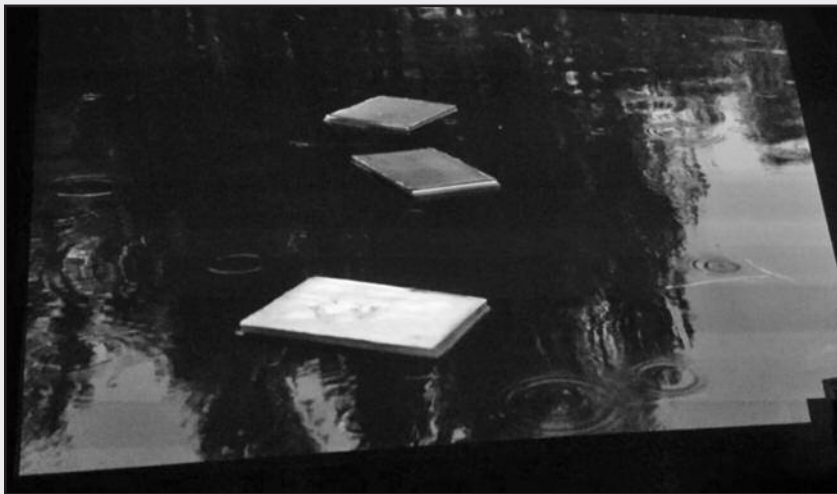
Laimei, nors su nuotykiiais, Ignui Šeiniui rugpjūtį pavyko per „žaliąją sieną” pereiti į vadinamąją Suvalkų trikampį, jau vokiečių užimtą, iš ten – pagelbėjus atlape įsisiūtai Švedijos vizai – per Vokietiją pasiekti Švediją.

★

Švedijoje Šeinius per šešias savaites parašė „Raudonąją tvaną” – švediškai, sovietinės okupacijos Lietuvoje žiaurųjį absurda pirmiausia apsakymas jo antrąja tėvyne tapusiai šaliai. Knyga netrukus buvo išversta į danų, suomių kalbas. Nenuostabu, kad žengiant į lemtingus 1990-uosius, savo istorijai atsiverianti ir užtvaras į uždraustąsias zonas pralaužianti Tauta prisiminė Šeinius liudijimus apie raudonąją tvaną (šis – Atgimimo ar jau Nepriklausomybės? – ne pirmaklasės poligrafinės kokybės leidinys dar įvertintas rubliais ir kapekėmis...)

P.S. Sausio 24 d. Nacionalinės M.

Kultūros kronika

Sausio 30 d. Airių kultūros centre Paryžiuje surengta lietuvių režisieriaus Alberto Vidžiūno ir airių režisieriaus Jeremiah Cullinane sukurto filmo „Knygnešiai” peržiūra. Airių poetas Gearóid Mac Lochlainn ir lietuvių teatro režisierius Albertas Vidžiūnas kartoja XIX a. Lietuvos knygnešių pavojų kupiną kelią. Knygnešiai, rizikuodami savo gyvybėmis, gelbėjo lietuvių kalbą, kontrabanda gabendami iš Prūsijos į Lietuvą knygas, laikraščius, žurnalus uždraustais lotyniškais rašmenimis ir dalindami tai pagrindinėse mokyklose. Keliaudami miškais ir upėmis, kiekvienas iš jų sužino kažką tokio, ko nežinojo apie savo šalį ir atranda vis daugiau ryšių tarp gimtosios kalbos ir tapatybės.

Sausio 26 dieną Berlyno meno galerijoje „Magic Beans” atidaryta personalinė tapytojo Andriaus Zakarasko kūrinių paroda „Wallscape”. Ši paroda susilaukė ypatingo spaudos dėmesio – „Wallscape” pateko į Berlyno dienraščio „Berliner Zeitung” rubriką „Tagestipp”. Kauniečio menininko A. Zakarasko kūrinių ciklui „Wallscape” būdingas specifinis paradoksas; nors jo tapyba figūrinė, joje nėra nieko griežtai apibrėžto. Vaizdų ir idėjų neapibrėžtumą lemia tiek menininko pasirinktas koloritas, tiek tapyimo maniera. Ne mažiau svarbi ir menininko dvasinė būseną, nuotaika bei artimiausia aplinka, patirtys.